

שתי מהפכות באמנות החזותית

נסים מבורך

מאמר זה מתאר שתי מהפכות שהתחוללו בתחום האמנות החזותית; האחת בתקופת הרנסאנס והשנייה במאה ה-20. טענת הכותב היא שהמהפכה הראשונה הנה חיובית בעיקרה ואילו זו השנייה מאיימת להרוס את כל מה שהשיגה הראשונה. התוצאה, או לחילופין המשך התהליך, ייחשפו, מן הסתם, בעתיד.

פסל אפרודיטה ממלוס, העתק רומי של מקור יווני.

הגורם השני הוא הפלישות והמלחמות ששטפו את אתרי התרבות הנזכרים, כלומר, את מערב אסיה, צפון אפריקה וחלק ניכר מיבשת אירופה. הכוונה לשיטפון הגרמאני ולפלישות; ההונית של אטילה, המונגולית של ג'ינג'יס ח'אן ויורשיו, כולל זו של טימור לנק ושאות נוספות.

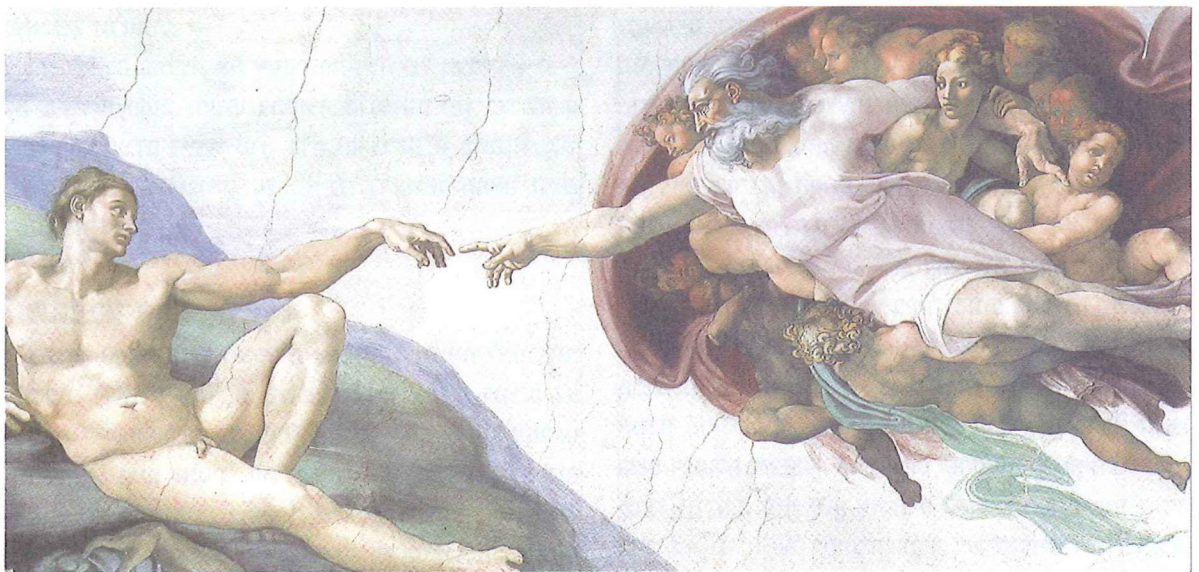
ההישגים של תקופת הרנסאנס, שבאה אחרי הפורענויות הנזכרות, החלו לצוץ ולהיחשף מראשית המאה ה-14 בזכות שני גורמים; הגורם האחד הוא תהליך התפקרות השלטון החילוני והממסד הדתי הצמוד אליו. קודם ניכר הדבר במדינות איטליה

רשימה זו תתאר שתי מהפכות שהתחוללו בתחום האמנות החזותית, האחת בתקופת הרנסאנס והשנייה במאה ה-20. המהפכה הראשונה הנה חיובית בעיקרה ואילו זו השנייה מאיימת להרוס את כל מה שהשיגה הראשונה. התוצאה, או לחילופין המשך התהליך, ייחשפו, מן הסתם, בעתיד. שתיים מהמהפכות בתחום האמנות החזותית התרחשו בהפרש של 500 שנה ביניהן.

המהפכה הראשונה

המהפכה הראשונה התחוללה בתקופת הרנסאנס. היא בולטת בייחוד בשאלת ההתייחסות לדמות האדם. הבסיס לה הוא בעיקר הפיסול היווני הקלאסי ובפרט העתקיו הרומיים שנתגלו באדמת איטליה. אחריו התמודדו על ההשפעה היא האמנות ההלניסטית – הכמרייוונית – ברומא וברחבי הקיסרות שלה, באירופה, באסיה ובאפריקה. יצוין כאן גם שמאמנות הציור, הדו-ממדית, לא שרד הרבה, וממה ששרד יוזכרו למשל ציורי הקיר של פומפיי ומה שהתגלה בכרתים בשרידי הארמון של קנוסוס, ואשר ספק אם ניתן להגדירם כאמנות יוונית בהיותם שייכים לתרבות המינואית. לעומת זה, שייכים גם שייכים לעניין הנידון הציורים על הקרמיקה היוונית.

שני גורמים הרסו את מקורות ההשפעה האלה כמעט לגמרי; הגורם האחד הוא השתלטות הדת הנוצרית על הקיסרות הרומית. זו יצרה דפוסי מוסר שהתייחסו אל דמות האדם העירומה והלבושה בשלילה, וגרמה בכך להתנוונות מסוימת של הציור והפיסול החילוניים המעטים ובעיקר הדתיים. דברים אלה נאמרים חרף רמה טובה של האיורים בספרים שנכתבו או הועתקו במנזרים, בספריות שלהם וכן של הפיסול הפרימיטיבי מעט בחזיתות הכנסיות ובתוכן, בעיקר באלה הגותיות. לא יישכחו גם הווטראזים המופלאים שנוצרו בשבילן.

מיכלאנג'לו, בריאת האדם, הקפלה הסיסטינית, רומא

להבדיל מן הבן, אינה עירומה אך קפלי האריג של לבושה אינם מותירים מקום לספקות.

אמנם בפירצה הזרם האיקונוקלסטי באמנות הביזנטית, בהנהגת הנזיר הפרוע ואולי המטורף סבונרולה, חולל תנועת הרס של תמונות אך זו נמשכה זמן קצר בלבד. הנזק שהסבה לא היה רב והעלאתו של הנ"ל על המוקד אפשרה לתהליך ההתפתחותי להימשך ללא הפרעה. בין המזמינים היו אפילו אפיפיורים. כך הוזמן למשל הפרסקו הענקי של בריאת האדם אצל מיכלאנג'לו, שבו גם אלוהים מופיע בעירום גברתי ומזוקן. בסוף המאה ה-16 נמשכה ההתפתחות הזו, אם כי לא תמיד נשמרה האיכות. הכוונה לתקופות הבארוק, הרוקוקו ואחריהן האסכולות הנאו-קלאסית, הרומנטית, האימפרסיוניסטית והמודרנית. זו מתפצלת לתחומי משנה רבים כגון האקספרסיוניזם, הקוביזם,

הרנסאנס נחשב ג'וטו, שבין החשובות בעבודותיו יש להזכיר את הפרסקאות שצייר בפאדובה ואשר שופצו לאחרונה. יש כאלה אשר מרחיקים בעניין הראשוניות אל מורהו של ג'וטו, ציימבואה, אם כי אין לייחס לעניין זה חשיבות יתרה. יצוין שגם נזירים, שבתחילה הסתפקו, כאמור, באיור ספרים הצטרפו לחוג הציירים הפעילים. למשל, פרה אנג'ליקו ופרא פיליפו ליפי. בין הראשונים יש למנות גם את בני אסכולת סיינה, אנשי המאות ה-14 וה-15, ובתוכם גאונים כגון ססטה וסימונה מרטיני. אלה, בנוסף לנושאים דתיים, בחרו לצייר גם מעמדים חילוניים כמו הפרש ליד טירתו של סימונה מרטיני.

בעקבותיהם בא שפע של תיאורי מעמדים דתיים ושאינם דתיים. בין הדתיים יש שפע של תיאורים של ישו הצלוב ושאינו צלוב, של קדושים מעונים ושאינם מעונים ועוד. כל אלה מופיעים בעירום חלקי או מלא עם שדיים מלאים או מצומקים, עם גוף שרירי או מדולדל וכדומה. אילו פעלו בימי הביניים יצירות כאלה יוצריהן היו מתכבדים בעלייה על המוקד או במיתנה משונה אחרת. לא יקופח בהקשרים אלה מקומם של האמנים הפלמיים, בעיקר בדיוקנאות, כמו למשל, "מונה ליזה הפלמית" של פטרוס כריסטוס ועוד, שהגיעו לרמות גבוהות מאוד של מיומנות ושל רגש, בעיקר בצבעי שמן. כמו כן, אין לשכוח את רישומיו של אלברכט דירר, כגון זה של "בית מרחץ לנשים", אף שהעירומים שם אינם מסוגלים לעורר רגשה אצל אדם תקין. שיאה של ההתפתחות הזו היה כמדומה ציורם ופיסולם של דמויות ומעמדים מיתולוגיים יוניים ובהם עירומים "פרוצים" לגמרי כמו אפרודיטה שנוולדת מן הגלים שיצר בוטיצ'לי ואינספור מקרים נוספים. תוזכר כאן גם ה"פייטה" הראשונה של מיכלאנג'לו בואורנוטי, שבה האם,

מרסל דושאן, המיורקה

הסוריאליזם ועוד.

כדי לצמצם במקצת את אפקט התהילה של העבר יש לציין גם שיצירות מופת נחשפו בתקופת הרנסאנס תוך כדי ליקוט שיש כחומר גלם לייצור סיד. ברם, ברבריות זו מתגמדת ליד תוצרי המהפכה השנייה, שהתחילה בראשית המאה ה-20 ושתתואר להלן.

המהפכה השנייה

במהלך המאה ה-20 התפצלה האמנות החזותית לאסכולות ולזרמים רבים. במסגרתם של אלה פעלו אמנים גדולים לא מעטים. לדוגמה: הציירים פאבלו פיקאסו, ז'ורז' בראק, אמדיאו מודיליאני, חיים סוטין, פול קליי, פייט מונדריאן וציירים נוספים וכן קונסטנטין ברנקוזי, אלברטו ג'קומטי, הנרי מור ופסלים אחרים. במקביל להם תפקדו אנשי הזרם הסוריאליסטי שפיתחו משנה סדורה ושהבולטים בהם הנם סלודור דאלי, רנה מאגריט, מארק שאגאל בדרכו שלו ואחרים. במונח הביצועי קיימת אצל ציירים אלה שלמות ביצועית, לעתים מדהימה, בעוד שההיבט הרעיוני וכנותו מתקשים לעתים לעורר אמון אצל רבים. מכל מקום מלווה אותם הצלחה כלכלית גדולה.

בינתיים תקתק השעון הביולוגי ועשה את שלו בתוך הקבוצות שמייצגים האמנים שנזכרים לעיל, ורק הנותרים מהם, ספיחייהם ושרידיהם "השמרנים" ממשיכים לקיים את עצמם בתוך המסה העכורה של תוצאות המהפכה השנייה.

המהפכה השנייה מתבטאת בנטישת דיסציפלינות האמנות החזותית. הבסיס לה הנו עלוב ואפילו משפיל ועיקרו אי-השלטה במיומנויות הבסיסיות הנדרשות לכך, כגון רישום איכותי, היכולת להניח צבעים מסוגים שונים ולאזנם, אי-היכולת לצייר מן הטבע תוך שינויים המכוון של מרכיביו, או תוך הניסיון לשמר את צורתו ועוד. באופן כזה מנותבים ה"יוצרים" האלה בעיקר על ידי מגבלותיהם. בנוסף לאלה פועל גם הרצון העז להבעת דעות בנושאי חברה, מדינה, פסיכולוגיה וכדומה, בכלים שאינם מתאימים להם. מְשָׁל "הרוח חפצה זהבשר רפה". תורמת לכך גם נטייה להסתפקות במועט אצל קהל הצופים.

נראה שהתהליך הממאיר הנזכר התחיל בראשית המאה ה-20 כשמרסל דישאן הצרפתי הציג מוצר תעשייתי, משתנה, כמעשה אמנות שלו. התהליך הזה נמשך במלוא העוז והצחנה עד לעצם היום הזה. במקביל לתהליך זה מנסה, כאמור, האמנות השמרנית לקיים את עצמה תוך ניהול מלחמת מאסף, כולל אמני המופשט המוחלט.

יובאו כאן שלוש דוגמאות מן הארץ להמחשת מרכיבי המסה העכורה של תוצאות המהפכה השנייה.

הדוגמה האחת בוצעה במסגרת אחד מפסטיבלי האמנות

שנערכים במכללת תל-חי. פְּסָל מסוים צבע על המדרונות המזרחיים, התלולים מאוד, של הרי נפתלי משולש ענקי ושני טרפזים תואמים באמצעות אבקת גיר לבנה. הם מוקמו כך שמנקודת מבט מסוימת התמזגו שלוש הצורות למשולש עצום אחד. יש בזה מן הסתם רעיון כלשהו, אבל החברה להגנת הטבע, שמופקדת גם על הקטע הזה של השבר הסורי-אפריקני, מחקה זאת מניה וביה. המציג המקופח והמסכן הסתפק בהצגת דגם מוקטן מאוד של עבודתו בתוך מתחם המכללה גופא.

הדוגמה השנייה נטולה ממוזאון ישראל, אשר מזה תקופה ממושכת משמש כמוביל בתחום העשייה הזאת. במקרה הנידון הוקדש שם, לפני שנים ספורות, אולם מרכזי למוצג בשם "פסולת מוצקה". נערמו שם קופסאות קרטון משומשות, שבירי רהיטים, פחי שמן וחמוצים ריקים ושאר חפצים דוחים למדי עד לגובה של כמחצית הקיר. יש להדגיש שמדובר כאן במוזאון לאמנות ולארכאולוגיה, והמבין יבין והמשכיל בעת ההיא יידום.

הדוגמה השלישית היא של אדם שעבר ניתוח לב פתוח, שהצטלם בעירום מלא עם הצלקת שלו והציג את התצלומים. יובא כאן גם מקרהו של הבולגרי כריסטו שעטף שטחים גדולים מאוד, קילומטרים של הרים, ביריעות ניילון, ואלה צולמו וסווגו כאמנות גבוהה.

דוגמאות נוספות מתוארות ב**כותרת מס' 6**.

סיום עם תקווה

תוארו כאן, אפוא, שתי מהפכות שמפרידות ביניהן כ-500 שנים. האחת הביאה לפריחה מפוארת של האמנות החזותית, בעוד שהשנייה מתארת את המפץ העגום של דעיכתה ולא נותר אלא להמתין ולראות אם תתחולל מהפכה נוספת, אשר תתקן את הנזק הכבד מאוד שנגרם בתחום זה.

מקורות

בורקהארט, י. (1957). **תרבות הרנסאנס באיטליה**, ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק.

גומברג, א. (תשמ"ה). **קורות האמנות**, תל אביב: הוצאת עם עובד. גרדנר, ה. (תשי"ג). **האמנות מראשיתה ועד ימינו**, תל אביב: הוצאת מסדה.

ריד, ה. (1967). **תולדות הציור המודרני**, תל אביב: הוצאת מסדה. תמוז, ב. (עורך), (1963). **אמנות ישראל**, תל אביב: הוצאת מסדה.